

ЈЕДНА ВАЖНА А ЗАБОРАВЉЕНА ОБЉЕТНИЦА

(Поводом 20-годишњице Сарајевског симпозија
о језичкој толеранцији)

Бијаше 1990. 23. април. Бијаше и прође. Бијаше и 24. април. Бијаше па прође. И бијаше и 25. април — па и он бјеше и прође. Ништа се није посебно догодило, а требало је да се нешто догоди, требало је да се макар нетко сјети како су се прије 20 година, баш у те дане, доносиле врло важне и далекосежне одлуке о књижевнојезичкој политици у Босни и Херцеговини, које и данас имају своју непроцјењиву вриједност и важност у нашој вишенационалној средини, посебно у школама, у штампи и у издавачкој дјелатности. Требало је да се с поштовањем и поносом сјетимо тих хисторијских дана када смо објективно и трезвено исписивали веома важне странице не само своје културно-политичке хисторије него и своје заједничке егзистенције у садашњости и будућности. Требало је, али ето заборависмо на то. Не знам зашто.

Но још је вријеме да се о томе нешто каже, да се сјетимо тих бурних и важних дана, бар ми који смо њихови живи свјedoци, те да младима укажемо што је у Босни и Херцеговини прије 20 година било, како је било и што је могло бити да не бјеше Сарајевског симпозија о језичкој толеранцији и свега онога што је послије тога убрзо слиједило. Зато нека ово писање буде кратка ретроспекција на те догађаје уз угодно сјећање на њихове преминуле учеснике и поштовање њихова доприноса и залагања.

Да би се боље схватио значај Сарајевског симпозија о језичкој толеранцији и његових одлука, треба најприје нешто укратко рећи о разлозима његова сазивања и одржавања, нарочито онима који су тада тек учили читати и писати, а данас су учитељи или наставници, односно професори српскохрватског (хрватскосрпског) језика.

Када су 1954. године донесени Новосадски закључци, којима је, између осталог, утврђено да је: хрватскосрпски или српскохрватски књижевни језик »јединствен, са два изговора, ијекавским и екавским«, да је »у називу језика нужно увијек у службеној употреби истаћи оба његова саставна дијела«, да су »оба писма, латиница и ћирилица, равноправна«, да су »оба изговора, екавски и ијекавски, такође у свему равноправна«, да »заједнички језик треба да има и заједнички правопис« и да »треба одлучно стати на пут постављању умјетних препрека природном и нормалном развоју српскохрватског (хрватскосрпског) књижевног језика« и »поштовати оригиналне текстове писаца«, нитко тада није могао претпоставити да ће се у пракси тај »јединствени« књижевни језик реализирати у двије варијанте: источној (или српској) и

западној (или хрватској), које су се са својим фонетским, морфолошким, лексичким и правописним посебностима на своје подручју не само све више утврђивале, него су покушавале да своје утјецаје прошире и на друга подручја српскохрватског, односно хрваткосрпског језика, посебно на Босну и Херцеговину.

То се особито осјећало и видјело у школској настави, у уџбеницима и у средствима јавног обавјештавања. Према подацима добијеним у Заводу за издавање уџбеника од укупно 68 уџбеника само је 9 штампано ћирилицом, а 59 латиницом, док се у настави све више осјећао продор екавских облика. Било је много случајева да се наш језик називао само једним националним именом, нпр. *српски* или *хрватски*, а најизразитије ширење само једне варијанте, било свјесно или спонтано, осјећало се у лексици и терминологији. Све је то стварало нервозу у нашем књижевном језику, која је посебно испољена на Конгресу југославенских слависта у Сарајеву 1965. године, када су се хрватски лингвисти потужили како се од 1945. у Босни и Херцеговини уклањају ријечи западне варијанте, а уводе ријечи само источне варијанте и како се на тај начин умјетним, односно службеним путем ствара трећа варијанта књижевног језика. Својим чланком *Нервоза у нашем књижевном језику* (Одјек, бр. 22 од 15. XI 1965) Алија Исаковић је статистички доказао како су са страница сарајевског Ослобођења нестале, или су готово нестале многе ријечи западног подручја у корист ријечи источног подручја. Тако је нпр. *духан* потиснут ријечју *дуван*, *ногомет* ријечју *фудбал*, *творница* ријечју *фабрика*, *сат* ријечју *час*, *грах* ријечју *пасуљ*, *зрак* ријечју *ваздух* итд. Међутим, Алија Исаковић је такођер указао да »босанскохерцеговачко језичко подручје (и Сарајево) не употребљава низ ријечи које су у Загребу обичне: *гласовир*, *уздух*, *колодвор*, *тајник*, *заступство*, *рајчица*, *тко*, *тискара* и др.«.

Овакво стање није могло дуго трајати јер је довело Босну и Херцеговину у ситуацију или да се приклања источној варијанти, или да се определили за западну варијанту, или да ствара своју властиту, трећу варијанту, или да нађе неко друго (четврто) рјешење.

Којим је, дакле, путем требало усмјерити књижевни језик и сваку јавну ријеч у Босни и Херцеговини, посебно у школској настави и у уџбеницима, и како се треба сналазити док се не смире узбуркани валови двију језичких варијаната? То није било нимало лако, али је ипак нађен прави и природни пут, пут којим се не иде брзо али се иде сигурно, пут на којем има неравнина и рупчага али нема оштрих завоја и опасних раскрсница, пут на којем није никад било а неће ни бити језичких несрећа. Који је тај пут и какав је тај пут, показали су Закључци Сарајевског симпозија о језичкој толеранцији, који су наишли на велико одобравање и на источном и на западном подручју српскохрватског, односно хрваткосрпског језика, а посебно у Босни и Херцеговини, и који су много допринијели да друштвено-политичке организације 10 мјесеци касније коначно утврде књижевнојезичку политику у Босни и Херцеговини.

Сјећам се као данас тих лијепих априлских дана кад смо се окупили у дворани Општине града Сарајева, не знајући ни сами какву ће важност и значај имати тај наш састанак. Организатори скупа, односно Симпозија, били су: *Редакција часописа Прилози настави српскохрватског језика и књижевности*, *Друштво наставника српскохрватског језика и књижевности СР Босне и Херцеговине* и *Републички просвјетно-педагошки завод Босне и Херцеговине*. Уводно излагање у име свих организатора поднио је Милан Шипка, професор Педагошке академије у Бањалуци, образлажући разлоге сазивања састанка и утврђујући његове опће и посебне циљеве, а при крају је, између осталог, рекао:

»Да би овај симпозијум дао оне резултате које од њега — с обзиром на уред учесника и најављене циљеве — просвјетна и културна јавност с правом очекује, на овом скупу, у овој дворани треба да влада дух пуне толеранције, отворености и слободе, прожет искреним настојањима да се уз пуну научну акрибију и уз респектовање друштвене стварности — нађу најприхватљивија рјешења. Ако будемо расправљали у таквој атмосфери, вјерујем да ћемо доћи до закључка да наш положај није ни тако тежак ни трагичан, како се то неким чини. У атмосфери трпеливости и међусобног поштовања постојање варијантних облика показује нам се као велика шанса да обогатимо и оплеменимо свој књижевнојезички израз. Ако томе додамо сретну околност да су босанскохерцеговачки говори основица нашег савременог књижевног језика и да ми у себи носимо веома здраво језичко осјећање — мислим да имамо разлога за оптимизам, мислим да можемо све проблеме који се тренутно јављају ријешити на начин који ће задовољити све грађане наше Републике без обзира на националну припадност. Треба да се само ријешимо националне ускопрудности. А мислим да смо ми способни и за то.«

Послије уводног излагања реферате су поднијели: 1) др Миливоје Миновић, професор Педагошке академије у Сарајеву: *Теоријске основе књижевнојезичке политике у Босни и Херцеговини*, 2) др Асим Пецо, професор Филолошког факултета у Београду: *Национално осјећање и језичка пракса*, 3) др Јован Вуковић, професор Филозофског факултета у Сарајеву: *Низак ниво лингвистичког образовања — сталан извор језичке нетолеранције*, 4) др Исмет Смаиловић, професор Педагошке академије у Тузли: *Босна и Херцеговина у међуваријантском положају*, 5) др Светозар Марковић, професор Филозофског факултета у Сарајеву: *Назив језика и језичка толеранција*, 6) Милан Шипка, професор Педагошке академије у Бањалуци: *Ћирилично и латиничко писмо у настави и школској администрацији*, 7) проф. Јурај Марек, савјетник у Републичком просвјетно-педагошком заводу у Сарајеву: *Екавски и ијекавски говор и језичка толеранција*, 8) Хрвоје Крижић, професор из Бугојна: *О потреби рјешавања проблема терминологије у настави у Босни и Херцеговини* и 9) проф. Звонимир Диклић, савјетник у Републичком Просвјетно-педагошком заводу у Сарајеву: *Слобода избора ортографско-граматичких и лексичких дублета*.

Након прочитаних реферата одмах се стекао дојам да су сви референти, међу којима су по националној припадности били и Хрвати,

и Срби и Муслимани, говорили веома отворено, толерантно, документовано и без икаква преферирања било западне било источне варијанте, водећи рачуна о специфичној друштвено-политичкој и књижевнојезичкој стварности у Босни и Херцеговини.

Па и кад је другог и трећег дана вођена жива дискусија о рефератима и књижевнојезичкој ситуацији у Босни и Херцеговини, није било оштрих и полемичких тонова, ни екстремних ставова, ни међусобних оптуживања. Изнесене чињенице и подаци јасно су указивали да постојеће стање не задовољава и да га треба што хитније, али и што безболније, рјешавати на начин који ће најбоље одговарати босанскохерцеговачкој националној, политичкој, културној и језичкој ситуацији. Али како?

Прихватање *само источне варијанте* није долазило у обзир јер би то било противно традицији и култури великог дијела босанскохерцеговачког становништва и нашој данашњој језичкој стварности. Из истих разлога није долазило у обзир ни прихватање *само западне варијанте*. Формирање треће, босанскохерцеговачке варијанте одбачено је и у рефератима и у дискусији, јер би то још више разбијало јединство српскохрватског, односно хрваткосрпског књижевног језика, а осим тога таква варијанта не би имала своје оправдање ни из научних ни из национално-политичких разлога, посебно кад се узме у обзир да већ постојеће двије носе углавном национално обиљежје. Каква би то била варијанта у тронационалној Босни и Херцеговини, није тешко погодити.

У таквој ситуацији учесници Сарајевског симпозија о језичкој толеранцији, у атмосфери пуне слободе, отворености и међусобног поштовања, постигли су ипак висок степен сагласности у свим битним питањима и обавијестили су јавност о својим ставовима и закључцима овако:

I

»Књижевнојезичка стварност у Социјалистичкој Републици Босни и Херцеговини специфична је као што је и специфичан њен друштвено-политички положај — с обзиром на чињеницу да у овој Републици живе припадници више нација (Срби, Хрвати, Муслимани) и с обзиром на то да се књижевни језик развијао у посебним условима, да се у њему огледа како наше аутохтоно босанскохерцеговачко културно наслеђе тако и утицаји националних култура народа српскохрватског језичког подручја. Књижевни језик у Босни и Херцеговини веома је широко јединство разноликости у књижевнојезичкој пракси на цијелом српскохрватском подручју. Зато ми у Босни и Херцеговини, полазећи од основних принципа и позитивних тековина Новосадског договора, прихватимо све оно што егзистира на цјелокупном хрваткосрпском језичком подручју у границама заједничке књижевнојезичке норме (без обзира на варијантску поларизацију у другим срединама).

Народима Босне и Херцеговине и њиховој култури не одговара усмјеравање књижевног језика у правцу двоваријантске (или двојезич-

ке) поларизације нити формирање треће, босанскохерцеговачке варијанте, јер би то било противно нашој језичкој стварности, онемогућило би слободан и самосталан развитак књижевног језика и ограничило могућност богаћења нашег књижевнојезичког израза.

Сваки грађанин Босне и Херцеговине има пуно индивидуално право на властити избор изражајних могућности нашег књижевног језика у цјелини (укључујући ту слободну употребу свих облика — без обзира на варијантску маркираност). Слобода избора обухвата право на избор свих могућности које пружа наша стандардна хрватско-српско-хрватска језичка норма, па и право опредјељења за једну од постојећих књижевнојезичких норми западне и источне варијанте у њиховом чистом облику.

У том смислу право на потпуно слободан избор имају и ученици основних и средњих школа и студенти високих школа у СР БиХ. Наставникова слобода, међутим, у настави нужно је ограничена његовом функцијом васпитача, он не смије ученику наметати своја лична ставовишта и опредјељења, него је дужан, кад год је то потребно, указивати на сва изражајна средства која пружа наша стандардна језичка норма. Наставник српскохрватског језика дужан је да својим примјером показује и развија дух језичке толеранције. Свако самовољно и смишљено наметање облика једне варијанте било с које стране и било којим средствима значи спутавање слободе избора, кршење основних педагошких и друштвених норми понашања и ограничавање грађанских слобода загарантованих Уставом.

II

На бази ових констатација, а у вези с проблемима који се јављају у употреби књижевног језика у настави (у наставним програмима, у уџбеницима и приручницима, те у говору ученика и наставника), учесници Симпозијума закључили су слиједеће:

1. Званичан назив нашег језика у СР БиХ обавезно је двочлан: српскохрватски — хрватско-српски. Избор једног од ових назива потпуно је слободан, како за наставника тако и за ученика.

2. Оба писма, ћирилица и латиница, потпуно су равноправна. Дужност је просвјетних органа и институција које се баве издавачком дјелатношћу намијењеној школама, као и самих школа, да осигурају да ученици основне школе овладају и једним и другим писмом. Ученици средњих школа могу потпуно слободно у настави употребљавати једно од два писма — по свом избору.

3. Настава у школама СР БиХ изводи се на ијекавском књижевном изговору. Сви учитељи и наставници основне школе, као и наставници српскохрватског језика у средњим школама, треба да се у настави служе ијекавским изговором. Исто тако тим изговором треба да се штампају сви уџбеници у нашој Републици (изузев изворних текстова у читанкама и школској лектири).

Ученик као субјект у наставном процесу има право на избор изговора нашег књижевног језика, али је дужан да савлада правила стандардног ијекавског говора.

4. С обзиром на потребу да се ученицима учине доступним сва културна добра добра народа српскохрватског језичког подручја, школа и све друге просвјетне институције дужне су да их упознају са cjелокупном стручном терминологијом у границама наставног градива и да им омогуће потпуно слободно индивидуално одређеливање у тој области.

5. Полазећи од тога да је све што живи на територији српскохрватског-хрватско-српског језика, а прихваћено је стандардним језичким нормама, наше заједничко лексичко богатство, ученик и наставник су потпуно слободни у избору изражајних средстава. То исто вриједи и за постојеће ортографско-граматичке норме уз једино ограничење да се у истом тексту не могу наизмјенично употребљавати правописне дублете.

III

Учесници симпозијума су увјерени у то да ће се књижевнојезичка политика у свим областима друштвено-политичког живота СР БиХ (средства масовне комуникације, администрације и др.) убудуће водити у духу ових Закључака.

IV

Будућу да је језички израз у БиХ веома сложен и осебујан језички феномен, пред свима онима који се баве научним испитивањем овог феномена стално стоји задатак даљег перманентног лингвистичког истраживања ради постизања нових теоретских сазнања.»

Учесници Симпозијума

Цијели рад Сарајевског симпозијума стално су пратила сва важна средства јавног обавјештавања (радио, телевизија и штампа) не само у Босни и Херцеговини већ и у СР Србији и у СР Хрватској и о томе објективно обавјештавала јавност, дајући велик значај његовим ставовима и закључцима. Ево неких наслова из тадашње штампе који сами по себи говоре о важности и значају урађеног посла на Сарајевском симпозију: *Говор свој и толерантан — Изводи из излагања на симпозијуму посвећеном језичкој стварности у Босни и Херцеговини* (Ослобођење, Сарајево, 30. априла, 1. и 2. маја 1970), *Поштовати принцип равноправности* (Борба, Београд, 25. априла 1970), *У Босни и Херцеговини се говори једним, народним језиком* (Политика, Београд, 24. априла 1970), *За принципе Новосадског договора* (Вјесник, Загреб, 25. травња 1970), *Свакако корак напријед* (Вјесник, Загреб, 26. свибња 1970).

Активни учесници на Сарајевском симпозију нису били представници тадашњих друштвено-политичких организација (премда су неки

од њих били присутни као слушаоци и проматрачи) већ професори и наставници српскохрватског, односно хрватскосрпског језика у Босни и Херцеговини, савјетници у просвјетно-педагошким заводима, понеки књижевник и неколико представника културних институција. Стога је било разумљиво радознало ишчекивање политичке оцјене тога скупа, његових ставова и закључака.

На такву оцјену није требало дуго чекати, јер су се убрзо у политичкој јавности појавила одобравања таквог скупа и врло повољне оцјене о његовим ставовима и закључцима. Дакле, након стручног мишљења босанскохерцеговачких лингвиста дошла је подршка и друштвено-политичких организација, али та подршка није била само вербална и декларативна већ и креативна. Наиме, 17. фебруара 1971. г. долази до заједничког састанка неколико комисија ЦК СКБиХ, Секретаријата ЦК СКБиХ и Извршног одбора Републичке конференције ССРНБиХ, којем је присуствовао и један број професора српскохрватског или хрватско-српског језика, учесника на Сарајевском симпозију. Тада се након опширне дискусије доноси историјски докуменат под називом *Књижевни језик и књижевнојезичка политика у Босни и Херцеговини*.

У том документу опширније су разрађени сви закључци и ставови Сарајевског симпозија и утврђена слиједећа начела на којима се заснива и проводи књижевнојезичка политика у Босни и Херцеговини:

1. прихватање хрватскосрпског, односно српскохрватског књижевног језика као једног језика са свим разноликостима и варијантним разликама;

2. отвореност према позитивним културним и језичким утицајима из свих република и свих културних средина нашег језичког подручја;

3. његовање аутохтоних књижевнојезичких и културних вриједности, које су заједничко благо свих народа БиХ и чине мост међу њиховим културама, тј. инсистирају на ономе што нас повезује и зближава и

4. пуна слобода индивидуалног избора језичких изражајних средстава без обзира на њихову варијантску маркираност у другим срединама.

Ето зашто се ове године с поносом и с поштовањем сјећамо Сарајевског симпозија о језичкој толеранцији и зашто овим писањем обилежавамо његову 20-годишњицу.

Исмет Смаиловић